

facet surroundings being the milieu of the system proper. The research of the sort would enable to reveal the whole spectrum of aspect in the Ukrainian language, as well as all aspectual features of a verb lexeme and the subtlest shades of its aspect evolvement.

Key words: *aspect, aspectuality, system, milieu, perfective, imperfective, aspectuality class, terminative, interminative, activitive, stative, eventive, relative.*

УДК 811.161.2'367

Л. В. Шитик

РІЗНОРАНГОВИЙ СИНКРЕТИЗМ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ПІДРЯДНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

Статтю присвячено дослідженню репрезентантів різнорангового синкретизму в площині протиставлення «просте речення // складне речення». З'ясовано специфіку конструкцій із підрядними компонентами як поширювачами простого та предикативними частинами складного речень, проаналізовано їхні різновиди, умотивовано логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень, що формально подібні до складних, а за семантикою близькі до простих речень. Виокремлено й описано такі різновиди: речення, присудок яких має структуру підрядної частини; означально-описові конструкції; речення неоднорідного складу; конструкції структурно-семантичної моделі *щодо... то*; стягнені підрядні частини; конструкції зі «вставним головним реченням»; речення зі вставленими одиницями перехідного типу.

Ключові слова: синкретизм, різноранговий синкретизм, репрезентанти опозиції «просте речення // складне речення», означально-описові конструкції, стягнені підрядні частини.

Постановка проблеми. У різноранговій площині функціують перехідні конструкції з підрядними сполучниками, що синтезують диференційні ознаки простого і складного речень, зокрема: синкретичні порівняльні конструкції, речення з підрядними компонентами як поширювачами простого й предикативними частинами складного речень, синкретичні спільносуб'єктні цільові одиниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основною сферою вживання підрядних сполучників є складне речення, де вони виконують формально-синтаксичну (виражають підрядний зв'язок між предикативними частинами) і семантико-синтаксичну функцію – вербалізують різні типи семантико-синтаксичних відношень між компонентами складного речення. Про можливість функціонування підрядних сполучників у простому реченні зазначає К. Г. Городенська, виокремлюючи з-поміж них порівняльні сполучники подібності, ірреальності та допустові сполучники [7, с. 45–47]. Г. Пауль вважає, що деякі сполучники (англ. *if, though*, нім. *obschon*) можуть бути поєднані з означеннями, що дає змогу точніше передати семантико-синтаксичні відношення. Латинські сполучники *quasi* (*ніби*) і *sive* (*якщо не*), які первісно поєднували лише частини складного речення, пізніше стали вживатися з окремими членами речення [11, с. 204–205].

У сфері простого речення української мови можуть функціювати порівняльні, допустові, причинові та кількісні сполучні засоби. Крім цього, на базі складних речень сформовані численні синтаксичні конструкції, що структурно схожі на складні, а за семантикою близькі до простих. Їх зараховують або до простих, або до складних речень [3, с. 27–42] чи вважають «результатом природної компресії в мові» [9, с. 163].

Мета статті полягає в комплексному дослідженні репрезентантів різнорангового синкретизму в площині протиставлення «просте речення // складне речення» – конструкцій із підрядними компонентами як поширювачами простого та предикативними частинами складного речень. Досягненню задекларованої мети сприятиме реалізація таких **завдань**: описати специфіку цих конструкцій, проаналізувати їхні різновиди, умотивувати логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Репрезентантами опозиції «просте речення / складне речення» слугують перехідні утворення з підрядними компонентами як поширювачами простого та компонентами складного речень, що охоплюють такі різновиди:

1. Речення, присудок яких має структуру підрядної частини і здебільшого поєднаний із підметом часткою *це*. Такі утворення не є складним реченням, якщо складне речення кваліфікувати

як поєднання щонайменше двох предикативних одиниць, оскільки в цих конструкціях підмет утворює одне синтаксичне ціле з «підрядним реченням», що виконує роль присудка [21, с. 26].

Г. П. Уханов наближає ці конструкції до простих двоскладних речень. Подібно до них вони також виразно розпадаються на дві частини: «перша, виражена словесною формою або словосполученням, відповідає непоширеному або поширеному підметові; друга, оформлена як підрядна, – присудковій» [15, с. 105]. Це особливий тип речень, що склався в розмовному мовленні, щось середнє між простим реченням і складнопідрядним [16, с. 81].

На думку В. В. Лушай, у реченнях, що містять «побутове» визначення поняття, помітна контамінація структури як наслідок функційної еквівалентності в заповненні позиційного складу. Наявність контамінації, наголошує дослідниця, підтверджує різнобій у пунктуаційному оформленні, зокрема наявність (іноді) коми перед підрядним сполучником. Субпозицію іменної частини складеного присудка заповнює підрядна частина з умовно-часовим значенням усупереч закономірностям системних синтаксичних зв'язків унаслідок активізації наочно-образного мислення через труднощі побудови дефініції [10, с. 230].

«Підрядна частина», що функціонує в ролі присудка, зазвичай має умовно-часове значення, а засобом зв'язку слугує сполучник *коли* (уможливлює заміну на *якщо*), напр.: *Щастя – це коли час зупиняється* (Ж. Сесброн); *Вони думали, що Українська держава – це коли всі заговорять українською, Дніпропетровськ перейменують на Січеслав, президента оберуть почесним гетьманом і т. д.* (Л. Костенко); *А далі універсальна істина на зразок: любов – це коли щось завважає тобі сконцентруватися; любов – це коли хтось несе твої ліжкі...* (Т. Мальярчук); *Я знаю, дід та баба – це коли є онуки, а в них сусідські діти шовковицю їдять* (Л. Костенко); *Мужність – коли у вас є вибір* (А. Террі).

Зафіксовано речення, де частка *це* стоїть не перед підрядною частиною, що функціонує як присудок, а перед іменником у ролі підмета, напр.: *І коли ти когось не любиш – це любов. І коли ти дослухаєшся до запису власного голосу – це любов. І коли йдеш до лікаря – теж. І коли за когось хвилюєшся, комусь щось забороняєш, обманюєш, зраджуєш, ображаєш, знищуєшся, б'єш, принижуєш, калічиш, плекаєш – усе це любов* (С. Андрухович).

Дехто з дослідників [5, с. 10; 6, с. 85; 4, с. 296–297] зараховує до перехідних між простим і складним реченнями інфінітивні цільові конструкції, що є складні за формою, але прості функційно, оскільки заповнюють позицію присудка і впливають на ситуативне призначення денотата. В. М. Бріцин справедливо вважає, що в таких інфінітивних конструкціях послаблене власне-цільове значення й посилена якісно-характеризувальна семантика, з огляду на те що підрядні мети, виражаючи призначення предмета-підмета, функціують у ролі присудка до цього підмета [4, с. 296–297]. Сполучним засобом у таких конструкціях слугує *щоб*, напр.: *І пояснив нам, що вишиваний рушник – це ж не для будня, не для того, щоб ним утиратися після вмивання, а щоб у день світлий, весільний з милим на рушничок стати, як співається в пісні...* (О. Гончар).

2. Різноранговими перехідними утвореннями є конструкції, до складу яких уходить поєднання підрядної частини та однорідного члена речення. Це т. зв. **речення неоднорідного складу** [17, с. 223–224], де підрядний компонент поєднується з однорідним членом речення, напр.: *Мене цікавив не сам факт, а що про це думають мої друзі* (З усного мовлення); *Важливо знати не те, що тебе люблять, а що люблять саме тебе* (А. Бондар); *Кажі мені ці слова, повторюй їх кожну хвилину, кожну мить, зараз і завжди, у вічності, і коли нас не буде серед живих* (Ю. Покальчук).

Дослідники акцентують увагу на подвійній природі підрядної частини, що формально тотожна окремому реченню й водночас виконує роль аналітичного імені, функціуючи як особливий еквівалент іменних класів слів. Саме тому можливі сурядні поєднання підрядної частини із субстантивними, ад'єктивними та адвербіальними словоформами [Там само, с. 234].

Речення неоднорідного складу не можна ототожнювати ні з простим, ні зі складним реченнями, у лінгвістичних дослідженнях переважно акцентовано на близькості таких конструкцій до простих речень [20, с. 107; 1, с. 519 та ін.] або їх названо контамінованими структурами [17, с. 223–224]. Такі синтаксичні одиниці належать до синкретичних утворень, оскільки, маючи позиційну модель простого речення, містять не тільки словоформи, словосполучення та їхні аналоги, але й підрядні частини, що втілюють ті чи ті позиційні ланки моделі [Там само].

У реченнях неоднорідного складу будь-яка підрядна частина, співвідносна із членом речення, може бути поєднана сурядним зв'язком з іменними словоформами, що виконують різноманітні синтаксичні функції, тобто можливі поєднання «другорядний член – підрядна частина», «підмет – підрядна частина», «присудок – підрядна частина» [Там само, с. 236].

У граматичних і стилістичних посібниках «поєднання» підрядних з однорідними їм членами речення кваліфіковані як ненормативні. «Дефектність» таких конструкцій убачають у різнотипності компонентів. Однак, як зауважує Ш. Баллі, структурна неоднотипність функційно еквівалентних одиниць не може слугувати підставою для визнання синтаксичної побудови неправильною, такою, що суперечить «духові мови», оскільки функційна еквівалентність не передбачає тотожності будови синтаксичних одиниць [2, с. 149].

3. Особливий різновид синтаксичних конструкцій різнорангової перехідності становлять формально поліпредикативні структури, компонентами яких є **означально-описові конструкції**, напр.: *На ній [світлині] – усміхнена школярка, **смішні кіски з пишними білими бантами**, немов величезні сніжні метелики на голові* (Дара Корній); *Тьху ти, певне з дурки втік: **босий, вбраний у полотняні штани, **полотняна довга сорочка, типу того, на голові – стрічка, також кольору, як усе решта***** (Дара Корній); *А кішка руда, **зелені очі, пухнастий хвіст*** (З усного мовлення).

У таких конструкціях в одному синтаксичному ряду з членами речення вжито предикативні одиниці з однорідною синтаксичною функцією – описовою. Вони однофункційні переважно з означеннями (перше речення), обставинами (друге речення) та з іменними складеними присудками (третє речення), що сприяє виконанню ними якісно-описової функції.

Наявність перелічувальної інтонації, яка поєднує члени речення і предикативні одиниці, що перебувають у тій самій позиції, та семантична співвіднесеність обох конструкцій із підметом першого формально простого речення сприяють функційному зближенню членів речення та предикативних одиниць, функційній асиміляції останніх [18, с. 173–174].

Означально-описові конструкції логічно кваліфікувати як різнорангові синкретичні утворення, що синтезують ознаки простого і складного речень. Їхня однофункційність виявляється не на рівні зв'язку предикативних одиниць, а на рівні членів простого речення. Такі синтаксичні одиниці не можна вважати складними реченнями, оскільки вони побудовані за синтаксичною схемою простого, водночас ці конструкції не є простими реченнями в традиційному розумінні [Там само, с. 175], оскільки виконують описову функцію.

Ступінь вияву диференційних ознак різних типів речень в означально-описових конструкціях залежить від низки чинників, основними з яких є: логічний зв'язок предикативних одиниць та підмета першого речення й наявність перелічувальної інтонації, що поєднує члени речення та предикативні одиниці. Важливу роль відіграють також лексико-семантичне і морфологічне вираження предикативних одиниць, синтаксичний тип простого речення, у формі якого вони представлені, їхня позиція щодо спільнофункційних членів речення, обсяг предикативних одиниць, їх поширеність. Найбільше уподібнилися до члена речення предикативні одиниці, що виражають значення якості, зовнішньої ознаки, а не дії. Такому уподібненню сприяє бездієслівне, іменне оформлення предикативних одиниць, наявність у їхньому складі іменників, прикметників, дієприкметників із якісно-описовим значенням [18, с. 176]. Наприклад, речення *Так, **горнятка справді красиві – сліпучо-білосніжна порцеляна, розцяцькована ніжними бузковими незабудками*** (Дара Корній) є периферією простого речення; натомість у конструкціях ***Яків дивиться на kota – старого, облізлого, шерсть місцями позлипалася*** (В. Лис) та ***Переді мною стояв високий міцний молодик, темноволосий, з каро-зеленими очима, **щетина на обличчі й на голові була майже однакової довжини***** (Т. Гальянова) виразно помітна перевага диференційних ознак складного речення з огляду на синтаксичне оформлення предикативної одиниці, що являє собою формально просте двоскладне речення.

Як стверджує В. К. Покусаєнко, на перехідність таких конструкцій указує і їхнє значення, і їхня структура, тому означально-описові частини являють собою явища гібридного типу [13, с. 95–97]. Дослідниця вважає, що поєднувані компоненти різнофункційні стосовно їхнього комунікативного завдання. Перша частина – власне інформативна: вона містить повідомлення про певну ситуацію, і ця інформація постає як самоціль. Друга частина також інформативна, однак ця інформація виконує службову функцію, оскільки важлива лише з погляду описової репрезентації ознаки особи, предмета, (рідко) дії, названих експліцитно чи імпліцитно в першій частині [12, с. 42–47].¹

¹structure В. К. Покусаєнко докладно аналізує означально-описові конструкції в російській мові. За її спостереженнями, продуктивними є речення, у яких означувана та означувальна частини поєднані безсполучниково. Дослідниця виокремлює дві групи: базове речення плюс декілька означально-описових конструкцій і базове речення плюс одна означально-описова частина [13, с. 89]. Їхній статус різний: перше речення перебуває на периферії складного, формально витлумачене як безсполучникове, а друге – належить до дифузної зони проміжних явищ (структура – як у складного, а семантика – як у простого ускладненого

Інтерпозитивні предикативні одиниці можуть набувати ознак вставних конструкцій, напр.: *Холодний осінній дощ, що робить одежку [...] мокрою, мов хлющ, **викручуй не викручуй**, набряклою, що от-от розлізеться чи вибухне од тої мокрості* (В. Лис).

Означально-описові конструкції зберігають характерні риси розмовного мовлення, основною ознакою якого є синкретизм. Їх зближує суперечливість семантики і побудови, оскільки в них поєднані частини, сформовані відповідно до структурних схем предикативних одиниць, що демонструють подібність до складних речень. Водночас одна з таких частин функціонує як розчленована номінація, часто синонімічна до нерозчленованої номінації [13, с. 89]. Означально-описову конструкцію можна трансформувати в складну лексему, напр.: *Він [батько] був високий, худий і **чоло в нього високе*** (О. Довженко) – пор.: **Т.: Він був високий, худий і високочоллий**.

4. У науковій літературі немає вичерпної характеристики природи **конструкцій структурно-семантичної моделі щодо... то**, особливостей їхніх компонентів, комунікативного навантаження. На стилістичні функції цих речень уперше в українському мовознавстві звернув увагу С. С. Смеречинський [14, с. 181]. Конструкціям моделі *щодо... то* властиві такі ознаки, як її усталеність загалом, відтворюваність за різного лексичного наповнення, стабільність позиції компонентів, семантична цілісність та ін., що дає підстави дослідникам кваліфікувати її як фразеологізовану модель на рівні висловлення [23, с. 70].

Препозитивна частина речень моделі *щодо... то* та варіантів *а щодо... то; що ж до... то; (а) щодо... – ...* формально схожа на підрядну частину, однак самостійно не виражає повідомлення, оскільки таку функцію реалізує постпозитивна частина. Перша привертає увагу до певної особи чи до предмета, тобто акцентує на темі висловлення, а також дає змогу повернутися до попередньо висловленого, забутого чи навмисне залишеного предмета думки, щоб зупинитися на його висвітленні докладніше [Там само]. Сполучник **а**, що може бути вжитий на початку речення, виконує функцію зв'язку з попередньою частиною складного синтаксичного цілого, частка **ж** посилює увагу до теми висловлення, а нульовий варіант структурно обов'язкового компонента **то**, навпаки, увиразнює рему, напр.: ***Що ж до шантажистки, то** тут буде все простіше...* (Л. Конончук); ***А щодо** тодішніх виходів із «НУ», **то** багатьох перед тим із фракції виключили...* (Газета по-українськи, 30.03.2007); ***Що ж до** воєнних дій, **то** вони там далеко* (Л. Костенко); ***А щодо** інтриги, **то** це вони даремно, інтрига скрізь і у всьому* (Л. Костенко); ***А от щодо** курива – погано* (Г. Тютюнник).

Конструкції моделі *щодо... то* та варіантів *а щодо... то; що ж до... то; (а) щодо... – ...* своєрідні за своєю структурно-семантичною сутністю: складними вони є лише за формальним показником, а семантично – ближчі до простого речення. З огляду на це їх логічно кваліфікувати як перехідні утворення між простим і складним реченнями.

5. Варті уваги з погляду перехідності структури, у яких наявні **стягнені підрядні частини**, що функціонують у ролі головних чи другорядних членів речення. У таких «реліктових залишках розмитого підрядного речення» [22, с. 60–61] руйнування його структури є наслідком композиційного стягнення. Стягнена підрядна частина постає не як компонент складного цілого, а як ланка простого речення, репрезентуючи приклад структурно-синтаксичного переродження. Лише деякі зовнішні ознаки збережені як натяк на власне-підрядну частину [там само], зокрема це займенникові прислівники, що формально співвідносні зі сполучними словами складнопідрядних речень, напр.: *Хлопчик багато часу проводить **невідомо де, невідомо з ким**, не приходить ночувати, встрає у бійку...* (С. Андрухович); *...піднапружилися, зореш землиці **скільки видно оком**, засієш – і лежи горілиць, чекай врожаю, милуйся зоряним небом...* (Л. Романчук); *Любов Прохорівна [...] намагалася виправити ту недоречність **скільки могла**...* (Іван Ле); *Писала **як** уміла, **як** могла...* (<http://www.mio.k.lviv.ua/>) – пор.: *Може, я грішила, Може, Бог за те й карає, **Що** я полюбила, – Полюбила стан високий і карії очі, Полюбила, **як** уміла, Як серденько хоче* (Т. Шевченко). Наявність коми перед сполучним засобом, як в останньому прикладі, засвідчує, що це складне речення.

Різновидом різноранговосинкретичних конструкцій є речення, у яких наявні поєднання сполучних слів як результат еліпсису двох або кількох підрядних частин, причому абсолютно однакового характеру й одного плану, напр.: *Саме його хлопці з легкістю перестрибнули, розбилися на маленькі групи та розбіглися **хто куди*** (<https://tsn.ua/ukrayina/>).

речення). Серед конструкцій, побудованих за типом складносурядних, виокремлено два різновиди: 1) речення, у яких означально-описова частина функціонує як означення або обставина; 2) конструкції, де означально-описова частина постає як призв'язкова частина присудка базового речення [Там само, с. 95–97].

Уживання дієслова після другого сполучного засобу та пунктуаційне оформлення як підрядної частини перетворюють конструкцію в складнопідрядне речення, пор. **Т.:** *Саме його хлопці з легкістю перестрибнули, розбилися на маленькі групи та розбіглися, хто куди хотів.*

6. Синтаксичними одиницями, що репрезентують опозицію «просте речення / складне речення», можна вважати **конструкції зі «вставним головним реченням»**, у яких наявний компонент, що має ознаки вставного слова (або словосполучення) і головної частини [21, с. 26–27]. Словоформи, що функціують у ролі «вставного головного речення», не прогнозують загального значення підрядної частини. Вилучення сполучного засобу як показника підрядного зв'язку перетворює т. зв. головну частину у звичайну вставну одиницю, напр.: *Можливо, що підемо обхідним варіантом* (Іван Ле) – пор. **Т.:** *Можливо, підемо обхідним варіантом; Імовірно, що від завтра у Перемишлянах не буде води на невизначений термін* (<http://galinfo.com.ua/news/17720.html>) – пор. **Т.:** *Імовірно, від завтра у Перемишлянах не буде води на невизначений термін; Втім, здається, що над дідовою хатою завжди були літо або зима, а в хаті тепло і спокій...* (Л. Голота) – пор. **Т.:** *Втім, здається, над дідовою хатою завжди були літо або зима, а в хаті тепло і спокій...; Звісно, що за цією показною чемністю ховалося таке собі боярське поплескування по плечу і хвилинка «прихоть» покровителя* (С. Процюк); *Кажуть, що тебе читають більше, ніж інших, що ти модний і сенсаційний письменник* (С. Процюк).

7. Речення зі вставленими одиницями перехідного типу, що формально та пунктуаційно подібні до предикативних частин складнопідрядних речень. Перехідність між складнопідрядними реченнями і простими реченнями зі вставленими конструкціями, на думку Р. О. Христіанінової, постає на функційно-семантичному рівні. Виокремлені за допомогою ком підрядні предикативні частини, зміст яких стосовно змісту головної частини постає як побіжний, такий, що виражає додаткове повідомлення, зауваження, пояснення, уточнення, тяжіють до вставлених конструкцій [19, с. 289–290].

Констатовано перехідні типи між вставленими конструкціями і складнопідрядними реченнями, у яких вставлена підрядна частина лише частково зберігає функцію предикативної одиниці складного речення, оскільки не має безпосередньої семантико-синтаксичної сполучуваності з формально головною частиною, а виражає додаткову, дотичну до основної інформацію.²

У структурно-семантичному та функційному вимірах аналізовані речення співвідносні зі складнопідрядними присубстантивно-означальними (напр.: *Піп Атанасій був полохливий чоловічок, яким я його собі уявляю, бо спершу чомусь не захотів про те говорити як про річ давноминулу...* (В. Шевчук), атрибутивно-просторовими (напр.: *Покінчити з собою на берегах Середземного моря, де людство живе вічно і вічно мучиться, – що може бути прекрасніше?* (П. Загребельний) та різними обставинними (умови, порівняння, мети, допусту, наслідку тощо), які часто лише формально подібні до підрядної частини (з огляду на сполучний засіб), а в логіко-значеннєвому аспекті репрезентують випадкове зауваження до єдиного плану повідомлення, напр.: *Усі статеві комплекси покійної Таїсії Шуліки, якщо такі мали місце, не позначились на стосунках її сина з Ларисою* (Є. Кононенко); *Не гукали сичі, не шаленіла буря, не лискотіли блискавки, як це міг би уявити перестрашений розум, – звуків не було ніяких* (В. Шевчук); *І золотої, й дорогої мені, щоб знали ви, не жаль моєї долі молодій* (Т. Шевченко); *Обдурюючи пацієнта, залякуючи, вимагаючи, хай не прямо, замасковано, завуально, але так, що не викрутиться, даватиме й носитиме* (Л. Романчук); *Піймали Щуку молодці Та в шаплиці Гуртом до суду притаскали, Хоча чуби й мокренькі стали* (Л. Глібов); *Ця збірка, хоч про це ще ніхто не здогадувався, зробилася вступом до твого літературного безсмертя* (С. Процюк); *Тоді вона раптом стала, аж мало не наскочив на неї, і подивилася дивними, гейби мертвими очима* (В. Шевчук).

Підрядні частини порівняно більше тяжіють до вставлених конструкцій в інтерпозиції та за умови імплікації однієї з предикативних частин [див.: 19, с. 291]. Аналізуючи вставлені конструкції, А. П. Загнітко виокремлює речення-тексти, що становлять перехідну площину між власне-текстовим утворенням і структурованою за усталеними синтаксичними законами реченнєвою побудовою. Особливістю таких синтаксичних утворень слугує «поліінформативна насиченість і концентрація різногатункових об'єктивних смислів» [8, с. 261].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, репрезентантами різнорангового синкретизму в площині протиставлення «просте речення // складне

² В. В. Щеулін до інтегральних речень зараховує конструкції, що містять компоненти, у яких синтезовано ознаки вставного (у широкому розумінні, куди зараховано і вставлені одиниці) та підрядного речень, – т. зв. вставно-підрядні речення (рос. вводно-придаточные предложения) [22, с. 56–57; 643, с. 25–26].

речення» є конструкції з підрядними компонентами як поширювачами простого та предикативними частинами складного речень. Кваліфікація їх як синкретичних утворень умотивована тим, що вони формально подібні до складних, а за семантикою близькі до простих речень. Типологія різноранговосинкретичних утворень охоплює такі різновиди: речення, присудок яких має структуру підрядної частини; означально-описові конструкції; речення неоднорідного складу; конструкції структурно-семантичної моделі *щодо... то*; стягнені підрядні частини; конструкції зі «вставним головним реченням»; речення зі вставленими одиницями перехідного типу. Пропонована студія вможливує розширення спектру дослідження інших комбінацій диференційних ознак у межах напівскладних речень. З огляду на це, вивчення синкретичних утворень перспективне для подальших наукових пошуків.

Список використаної літератури

1. Бабайцева В. В. Явление переходности в грамматике русского языка / В. В. Бабайцева. – М. : Издательский дом «Дроффа», 2000. – 638 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Издательство иностранной литературы, 1955. – 416 с.
3. Белошапкова В. А. Сложные предложения в современном русском языке: некоторые вопросы теории / В. А. Белошапкова. – М. : Высшая школа, 1967. – 160 с.
4. Брицын В. М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке / В. М. Брицын. – К. : Наукова думка, 1990. – 319 с.
5. Глазунов М. В. Об инфинитивных придаточных предложениях целевого типа / М. В. Глазунов // Синтаксис предложения : актуальные проблемы. Межвузовский сб. статей. – Орел, 2001. – С. 7–11.
6. Гон Сон Мен. Выражение смысла «цель» в сложноподчинённых и бессоюзных предложениях русского языка / Сон Мен Гон // Русский язык в школе. – 1998. – № 3. – С. 81–86.
7. Городенська К. Г. Сполучники української літературної мови : [монографія] / К. Г. Городенська. – К. : Інститут української мови : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – 208 с.
8. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови: Синтаксис : [монографія] / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
9. Колосова Т. А. Русские сложные предложения асимметричной структуры / Т. А. Колосова. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – 164 с.
10. Луцкай В. В. Заповнення позиційного складу пропозиції за принципом функціональної еквівалентності: інтроспективний аналіз в руслі експлікаційної граматики : [монографія] / В. В. Луцкай. – Донецьк : ДонНУ, 2010. – 255 с.
11. Пауль Г. Принципы истории языка / Г. Пауль. – М. : Изд-во иностр. л-ры, 1960. – 500 с.
12. Покусаенко В. К. Переходные конструкции в области сложного и простого предложения / В. К. Покусаенко. – Ростов н/Д : Изд-во Ростов. ун-та, 1983. – 143 с.
13. Покусаенко В. К. Переходные конструкции в сфере сложного и простого предложения / В. К. Покусаенко // Явления переходности в грамматическом строе современного русского языка. – М., 1988. – С. 88–97.
14. Смеречинський С. Нариси з української синтакси (У зв'язку з фразеологією та стилістикою) / С. Смеречинський. – Харків : Рад. школа, 1932. – 283 с.
15. Уханов Г. П. Двусоставные конструкции с придаточным во второй части / Г. П. Уханов // Мысли о современном русском языке : сб. статей / [под ред. В. В. Виноградова]. – М., 1969. – С. 105–117.
16. Уханов Г. П. О грамматической природе «придаточного предложения» / Г. П. Уханов // Вопросы языкознания. – 1961. – № 2. – С. 74–87.
17. Уханов Г. П. Придаточное в сочетании с однородным ему членом предложения / Г. П. Уханов // Синтаксис и стилистика [Отв. ред. Г. А. Золотова]. – М. : Наука, 1976. – С. 217–237.
18. Хамзина Г. К. Синтаксические конструкции, совмещающие черты простого и сложного предложения / Г. К. Хамзина // Переходность в системе сложного предложения современного русского языка. – Казань, 1982. – С. 172–179.
19. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.
20. Чередниченко И. Г. Особые случаи придаточности в современном русском языке / И. Г. Чередниченко // Вопросы славянского языкознания. Кн. 1. – Львов, 1948. – 256 с.
21. Щеулин В. В. Сложноподчинённые предложения и область промежуточных отношений и структур / В. В. Щеулин // Вопросы синтаксиса русского языка : сб. статей / [под общей ред. В. М. Никитина]. – Вып. 1. – Рязань : Рязан. гос. пед. ин-т, 1974. – С. 24–31.

22. Щеулин В. В. Структура сложного предложения / В. В. Щеулин. – Ростов н/Д : Изд-во Ростовского ун-та, 1968. – 99 с.

23. Явір В. В. Своєрідність речень моделі щодо..., то... в сучасній українській мові / В. В. Явір // Питання синтаксису української мови : Тези доповідей і повідомлень Республіканської наукової конференції до 100-річчя від дня народження Сергія Смеречинського; 19–20 березня 1993 р. / [укладач : Т. Г. Шевченко]. – Запоріжжя : ЗДУ, 1993. – С. 70–71.

Одержано редакцією 02.02.15

Прийнято до публікації 16.02.15

Л. В. Шитик

Разноранговый синкретизм конструкций с придаточными компонентами

Статья посвящена исследованию репрезентантов разнорангового синкретизма в плоскости противопоставления «простое предложение // сложное предложение». Определена специфика конструкций с придаточными компонентами как распространителями простого и предикативными частями сложного предложений, проанализированы их разновидности, мотивирована целесообразность их квалификации как синкретических образований, формально похожих на сложные предложения, а по семантике, близких к простым предложениям. Выделены и описаны следующие их разновидности: предложения, в которых сказуемое имеет структуру придаточной части; определительно-описательные конструкции; предложения неоднородного состава; конструкции структурно-семантической модели *щодо... то*; стянутые придаточные части; конструкции с «вводным главным предложением»; предложения со вставными единицами переходного типа.

Ключевые слова: синкретизм, разноранговый синкретизм, репрезентанты оппозиции «простое предложение // сложное предложение», определительно-описательные конструкции, стянутые придаточные части.

L. V. Shytyk

Multi-grade syncretism of the structures with subordinate components

The article is devoted to the investigation of the representants of the multi-grade syncretism in the orbit of the opposition «simple sentence // complex sentence». The specificity of the subordinate structures as distributors of the simple and the components of the predicative parts of the complex sentence are defined and their types are analyzed, the practicability of their qualification as the syncretic formations is formally similar to the complex sentences, but the semantics is similar to the simple sentences is motivated. The author has distinguished and described the following types of the sentences: the sentences with the predicate which has the structure of the subordinate part; the attributive-descriptive constructions; sentences of the inhomogeneous structure; the constructions of the structural and semantic model *щодо... то* (like regards ... then); the collecting subordinate parts; the constructions with “introductory main sentences”; the sentences with the plug-in units in transition.

Key words: syncretism, multi-grade syncretism, the representants of the opposition «simple sentence // complex sentence, the attributive-descriptive constructions, the collecting subordinate parts.

УДК 811.161.2'367

М. П. Баган

СПОЛУЧНИКОВА ЕКСПЛІКАЦІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню функційного навантаження сполучників *ні... ні, ані... ані, ні... ані, ані... ні* в українській мові. Установлено їхню безпосередню участь у вираженні єднальних відношень та формуванні заперечного модусу речення, на основі чого їм надано статусу єднальних заперечних сполучників. Обґрунтовано здатність цих сполучників слугувати самостійними виразниками заперечного значення в деяких синтаксичних конструкціях. Проаналізовано комунікативні передумови та сфери вживання таких синтаксичних конструкцій, визначено їхні стилістичні можливості.

Розширено уявлення про функційне навантаження єднальних заперечних сполучників. Простежено вживання їх для вираження широкого кола суб'єктивних оцінних значень: надзвичайного вияву ознаки, невідповідності, незрозумілості, натовості ситуації, неналежного стану чого-небудь, на підставі чого зроблено висновок про інтерпретативний характер категорії заперечення, її функційний перетин із категоріями оцінки, інтенсивності та модальності.

Порівняно особливості вживання єднальних заперечних сполучників у сучасній українській мові та мові українського фольклору, доведено узвичаєність і стилістичну виразність синтаксичних структур з аналізованими сполучниками.